

Cetatea Cavalerilor

Fondator: Col. r. Dr. Constantin MOSINCAT
 Editor: Asociația Națională a Cavalerilor de Clio
 Editura Tipo MC, Oradea-2020

Cartea Mea e și a Ta! ISSN 2734-6889 - ISSN-L 2734 - 6889

PREA PUȚIN DESPRE CARTEA ROMÂNEASCĂ VECHĂ DE ÎNCEPUTURI

Melania RUSU CARAGIOIU¹**Motto:**

„*«Carte frumoasă cinste cui te-a scris!»*. Nu putem rămâne indiferenți la ideea dispariției cărții și nu suntem în largul nostru nici dacă ea va putea exista doar în imagini pe internet sau pe alte mijloace de reproducere vizuală. Pe lângă acest omagiu adus în general autorului și cărții sale, am putea adăuga și: *«Carte utilă plecăciune cui te-a alcătuit»*”. (MRC)

Catalogarea cărților, mă feresc de a spune clasificare, ceea ce se referă la cu totul alt aspect, catalogarea are un punct de pornire foarte diferit științific sau profan, care depinde fie de legile biblioteconomiei, fie de percepția și interesul fiecărui individ sau comunități. Mă voi opri doar la capitolul lingvistic-literatură. Privită din acest punct de vedere lumea universală a cărților cuprinde toate domeniile de activitate, beletristica și cartea pentru copii, având fiecare din aceste mari grupuri, propria sa istorie. Dacă lumea manuscriselor pare enigmatică și mai greu accesibilă, cea a cărților tipărite incumbă luxul unei tehnici greu de atins în plin ev mediu sau renaștere. În fața tuturor realizărilor care au văzut lumina tiparului stă acea singulară carte, cartea veche, dorită, visată, legănată, purtată uneori și pe perne, incunabulul până la 1500 și cartea veche, 1500-1780 (un fel de dată limită marcată de apariția Școlii ardelene). Facem deci distincție între manuscris, chiar dacă el este legat

ca o carte și cartea propriu zisă tipărită.

Atunci cartea tipărită era considerată și divinizată ca un act suprem de artă, de cultură, mult mai greu și mai costisitor de obținut decât un manuscris. Era considerată ca o comoară mai vivace de idei și simțăminte, ca un apanaj domnesc valoros, care oferea prestanță și garanție de instrucțiune posesorului său. Inventatorul tiparului, germanul Johannes Gutemberg deschide epoca înfloritoare a tipăriturilor la Veneția. El tipărește în anul 1455 Biblia cu 42 de rânduri, apoi o Biblie cu 36 de rânduri, permițându-și

¹ Melania RUSU-CARAGIOIU, St. Constant, Quebec, Canada, 31 August 2022 (Ziua Limbii Române). * Din Serialul „LIMBA NOASTRĂ CEA ROMÂNĂ”

câte două exemplare din fiecare. Se descoperă mereu informații. Astfel se spune ca Gutenberg a tipărit, chiar înainte, fără a folosi litere mobile, primul său text la Strasburg, un fragment din Cartea Sibilelor. Acel tipar nu era un tipar propriu zis și nu semăna cu acela inspirat după o tehnologie engleză. Vestea acestui succes străbate foarte repede lumea europeană și meșteri iscușiți din Olanda, Franța, Germania, din alte părți ale Italiei, din teritoriile românești și din nenumărate centre bogate culturale europene se arată interesați de a prinde acel meșteșug.

În acel timp îl găsim pe diaconul sârb Macarie, din Cetenjie-Munteneșu, tipograf la Veneția. Acolo el învață arta tiparului și tipărește în limba slavonă incunabilele: „Ochtoih” (1493-1494); „Molitvelnic” (1493-1495) și „Psaltirea” (1495).

Pe cât posibil am să urmăresc firul tipăriturilor apărute în cadrul provinciilor românești, chiar dacă unele date se interferează în funcție de așa zisa recopiere a cărților sau migrarea meșterilor tipografi. Întrucât întregul catalog de carte veche românească este bogat, voi expune în acest referat doar date despre întâiele tipărituri și date succinte despre contextul social în care ele au apărut.

În Țările Române

Tipograful Macarie despre care am amintit, acesta aflat într-un anumit context social, cultural, conflictual pentru el, după niște neînțelegeri, în 1507 fugă la Mănăstirea Dealul, de lângă Câmpu-Lung, Târgoviște. Aci sub Domnia lui Radu cel Mare și Mihnea Voievod care s-a intitulat „Domn al Țării Ungrovlahiei și a Părților de la Dunăre” și continuând sub Vlăduț Voievod și Neagoe Basarab, până în anul 1520, văd lumina tiparului la noi „Liturghierul” (Târgoviște), numit al lui Radu cel Mare în 1508, „Ochtoicul” (Târgoviște, 1510) și „Tetraevanghelierul” (Târgoviște, 1512), toate tipărite în limba slavonă. În anul de la Facerea lumii 7016 minus 5508, deci în anul după Hristos 1508 se înființează prima tipografie românească, primul teasc. Se tipărește acum în 1508, la noi, întâia carte un „Liturghier” la Târgoviște numit slavonesc, după limba slavonă în care a fost tipărit. De reținut deci: Macarie tipărește prima carte în 1508, La Mănăstirea Dealul, Târgoviște, „Liturghierul numit al lui Radu cel Mare”, în limba slavonă.

Acum îl găsim pe Macarie într-un statut superior, devenit monah și preot. Este cazul să spunem că deși limita de apariție a celor mai valoroase cărți – incunabilele - se limitează la anul de apariție 1500 în spațiul european, la noi, datorită valorii, muncii migăloase și trenante și dificultății obținerii acestor cărți, timpul de realizare al lor fixează, ulterior, ca limită a incunabilelor o dată, mai extinsă, până spre 1508-1510. Deci „Liturghierul slavonesc” apărut la noi la Mănăstirea Dealul, Târgoviște, în 1508 este apreciat ca valoare de incunabil, deși este carte românească veche...

După „Liturghierul slavonesc” (Târgoviște, 1508), s-a început în anii de domnie a lui Mihnea Voievod tipărirea „Ochtoicului” (Târgoviște, 1508-1510), săvârșit abia sub Vlăduț Voievod. Râvna pentru tipărire a continuat, astfel că sub Neagoe Basarab, în 1512, apare „Tetraevanghelierul”, slavonesc la Târgoviște, într-o ediție de lux, pe pergament. Dar și această carte precum și „Liturghierul slavonesc” și „Ochtoicul slavonesc”, toate erau tipărite exclusiv în limba slavonă, după cum le arată și titlul... După 1512 Macarie devine Mitropolit al Ungrovlahiei cu sediul la Târgoviște, încetând de a se mai ocupa de tipărituri. Sub Matei Basarab, Macarie revine la Mănăstirea Dealul...

Înaintându-se în timp, pe la începutul secolului al XVII-lea, paleta de tipărire se diversifică, nemaifiind limitată doar la scrierile religioase. Un ajutor la această diversificare este acordat de Petru Movilă devenit Mitropolit al Kievului și de mare influență asupra tiparului religios al vremii. El se stinge după 1640. Dintre scrierile laice apărute, între 1580-1620, amintim legendele apocrife, din „Codicele Sturza” copiat în Ardeal în satul Mahaci. Aceste scrieri apocrife cuprind scrieri hagiografice referitoare la viețile sfinților și scrieri apocaliptice despre rai și iad... Altă carte mult căutată era „Alexandria” (Viața lui Alexandru Machedon), tradusă în secolul al XVI-lea din limba greacă în limba română. Amintesc și „Floarea darurilor” sau „Albinuța”, apărută în secolul al XVII-lea, precum și „Zodiac”, „Trepednic” și „Gromovnic”, lucrări de prevestiri sau astrologie.

Mulți români au fost cei care au lucrat la tipărirea incunabilelor în străinătate, unii dintre ei întorcându-se în țara de origine. Îl amintim aci pe Toma Transilvăneanul, printre tipografii care au învățat tehnica tiparului tot în străinătate, la Mantua și la Modena, lucrând acolo la incunabile și apoi îl găsim tipărind la Sibiu. Bernard din Dacia a lucrat la Neapoli. Andrei Corbul din Brașov și Martin Bârsăneanul din Codlea au lucrat un incunabil din Briunn tipărit la Veneția în 1484. Ulterior și pe teritoriul românesc tiparul s-a înmulțit, dar originalul rămâne tot la Mănăstirea Dealul. Unul dintre cei mai prolifici tipografi este Diaconul Coresi, diacon ortodox, traducător și meșter tipograf la Târgoviște. El

a învățat meșteșugul de la Dimitrie Liubavici. Dimitrie Liubavici a lucrat în Țările Române și în 1545 tipărește Molitvenic la Târgoviște. Coresi a lucrat și în Țara Românească și în Transilvania.

Cartea rămânească veche în Transilvania

Mitropolia Ungrovlahiei, puternică în Țările Române, nu permitea apariția cărților în limba română, fapt care l-a determinat pe Coresi să aleagă, să meargă spre a lucra la Brașov. Acolo el tipărește mult, cu ajutorul primarului (judele Brașovului), Hans Benkner, care deschisese și o fabrică de hârtie. De data aceasta se tipărește și în slavonă și în română. Cărțile lui Coresi, în total 35 de titluri, au circulat foarte mult, ele fiind considerate ca punând bazele limbii române. Prima carte tipărită de Coresi în slavonă este „Ochtoicul mic” (Brașov, 1557), iar prima în limba română este „Întrebare creștinească” sau „Catechismul” (Brașov, 1560, sau 1559).

În Transilvania sunt multe nucleie tipografice. Ele luând exemplul lui Coresi (fugit la Brașov) încep să tipărească în limba română. Dar chiar înainte de această dată, în 1544 Filip Moldoveanul tipărește la Sibiu „Catechismul lutheran”. În 1582, Șerban, fiul lui Coresi tipărește la Orăștie „Palia de la Orăștie”, o carte compusă din două părți, capitole extrase din Biblie: Prima parte numită „Creațiunea-Biblia”, iar a doua parte numită „Ishodul-Ieșirea”.

În 1646 apare la Bălgrad, Alba-Iulia, „Noul Testament”. Dimitrie Liubavici este și el un tipograf care servește cultura românească, lucrând și în Țările Române și în Transilvania, dar și pentru Moldova. Astfel, începând cu anul 1545 Dimitrie Liubavici tipărește un „Molitifelnic slavonesc” la Târgoviște, un „Evangheliar”, un „Apostol slavonesc” tipărit pentru Moldova la Târgoviște în 1547, un „Triod-Penticostar slavonesc”, la Târgoviște în 1550. Văd apoi lumina tiparului, din râvna multor lucrători sub supravegherea măștrilor tipografi :

- În 1559 se tipărește la Brașov în limba română „Catechismul” sau „Întrebare creștinească”.
- În 1561, „Evangheliar românesc”, Brașov.
- În 1563, „Lucrul apostolic”, sau „Apostol românesc”, Brașov.
- În 1564, „Cazania” sau „Tâlcul evangheliilor”, Brașov.
- În 1564, „Molitifelnic românesc”, Brașov.
- În 1570, „Liturghier românesc”, Brașov.
- În 1576, „Psaltire slavonească”, Brașov.
- În 1577, „Psaltirea româno-slavonă”, Brașov.
- Intre 1570-1580, „Pravila”, Brașov.
- În 1581, „Evanghelia cu tâlc”, sau „Evanghelia cu învățătură”, apărută la Brașov.

Reținem deci că prima carte tipărită în limba română a fost realizată de Coresi la Brașov, „Întrebare creștinească” sau „Catechismul” în anul 1559. În 1582 Șerban, fiul lui Coresi tipărește Palia de la Orăștie, o carte compusă din două capitole din Biblie: „Creațiunea-Biblia” și „Ishodul-Ieșirea” traduse după textul latin.

Cronologic, revenind la Țările Românești

Intre 1596 -1657 Udriște Năsturel, cumnatul Domnitorului Matei Basarab are meritul de a fi îndrumat traducerea din limba rusă în limba română a „Cazaniei” tipărită la Govora în 1642 de către Ieromonahul Silvestru, carte retipărită la Mănăstirea Dealul în 1644. Tot Udriște Năsturel a tradus din latină în slavonă rusă opera „De Imitatione Christi”, în traducere- „Despre urmarea lui Hristos”, opera lui Thomas de Kempis.

În 1644 îl găsim egumen la Mănăstirea Dealul pe Varlaam Arapul. Atunci în 1644 s-a tipărit „Evanghelia învățătoare” sau „Cazania”, carte în limba română, dar cu litere slavonești și nu latine. Urmează în 1646 „Liturghier”, iar în 1647 „Urmarea lui Hristos”, ambele în slavonește. În 1652 se tipărește la Târgoviște „Îndreptarea legii”. În 1688 „Biblia de la București” a lui Șerban Cantacuzino, tradusă de frații Radu și Șerban Greceanu, ajutați fiind de stolnicul Cantacuzino.

Cartea românească veche în Moldova

Nici în Moldova nu a fost neglijată tipărirea cărților, în vremea aceea foarte rare, foarte costisitoare. În secolul al XVI-lea în Moldova sunt semnalate ulterior doar manuscrisele: „Codicele voronețean”, descoperit doar în 1871 în podul Mănăstirii Voroneț, „Psaltirea voronețeană”, găsită în aceleași condiții și cumpărată de Dimitrie Sturza și predată Academiei Române, și „Psaltirea Hurmuzachi”.

Începând cu secolul al XVII-lea apar tipăriri românești în epoca lui Vasile Lupu. În 1643 se tipărește la Iași „Cazania” (lui Varlaam) sau „Carte românească de învățătură la Dumenecele de preste an

și la praznicele împărătești”, folosindu-se izvoarele din Cazania lui Coresi, 1581. În 1646 la Iași este tipărită Pravila lui Vasile Lupu cu titlul: „Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești”. Tot în 1646 Mitropolitul Varlaam, pe numele laic Vasile Motoc, fost egumen la Mănăstirea Secul, tipărește la Tipografia de la Trei Ierarhi, „Cazania”, „Cele șapte taine ale bisericii”, „Paraclisul” (Iași, 1646), „Acatistul Născătoarei de Dumnezeu” (Iași, 1646) și „Carte românească de învățătură la pravilele împărătești și la alte giudețe” (Iași, 1646).

Mitropolitul Dosoftei în Moldova scoate de sub tipar prima sa carte, „Psaltirea în versuri” și apoi „Acatistul Născătoarei de Dumnezeu”, tipărită la Uniev în 1673. Apoi văd lumina tiparului în 1681 „Molitvelnicul de-nțeleș”, în limba română; „Cartea de învățătură”, apoi „Dumnezeiasca Liturghie” în 1679 și o alta în 1683. În 1683 Dosoftei tipărește „Ochtoicul” în limba română.

Am încercat să redau cât mai cronologic șirul apariției cărților, dar aceste date fiind legate și de locul de apariție și de numele tipografului, pare puțin mai sinuos. Întâi de toate a avea o carte, în acele vremuri presupunea un act de cultură. Acea carte atât de rară, atât de greu obținută nu putea fi lăsată fără o frumusețe aparte. De aceea cartea era înzestrată cu o prețioasă legătură din piele prelucrată scump și fixată pe scoarțe-table de lemn. Scoarțele, copertele erau ornate și închise cu caboșoane uneori de argint. Pe cărți se găseau inscripții, ornamente obținute prin presare la cald, uneori incrustații și pietre prețioase și semiprețioase, efigii. Unele cărți erau legate chiar cu un lanț de siguranță, sau erau ținute în locuri de mare securitate. Paginile erau încadrate în chenare frumos ornate. Majusculele erau scoase în evidență prin înflorituri sau elemente zoomorfe, Deobicei ornamentația era color. Odată cu înmulțirea cărților ele deveneau mai accesibile, prezentarea lor fiind din ce în ce mai modestă.

Este o listă foarte lungă, a cărții românești vechi, care merită a fi continuată, o listă a strădaniei tipăririi cărților vechi românești și totodată a neasemuitelor comori adunate de înaintașii noștri, voievozi, oameni de cultură și maeștri tipografi cu toții contribuind și din sudoarea poporului, la acest tezaur de cultură românească, universal recunoscută, născută în ciuda tuturor restriștilor îndurate de neamul nostru prin secole.

Acel mare catalog, acea mare listă despre care am amintit a făcut obiectul cercetărilor pe teritoriul României, dintotdeauna, reușindu-se deabia cu puțini ani în urmă de a se închea aproape în întregime, însumând colecțiile de stat și particulare. Biblioteca Centrală de stat, Biblioteca universitară București și Biblioteca Academiei Române, au meritul centralizării datelor culese din teritoriu, lucrare la care au contribuit cei mărunți din teritoriu între care mă numesc și eu un umil contribuabil.

Bibliografie

- Materiale de bibliotecă de la Academia Română- București.
- Materiale de bibliotecă de la Biblioteca Centrală de Stat- București,
- Materiale de bibliotecă de la Filiala Academiei Române- Timișoara
- Informații de pe internet
- Informații din Fondul de carte al Bibliotecii Județene Timiș-Timișoara, 1974-1988